

UNIV. PROF. DR. ALEXANDER HÚŠČAVA
PÄTDESIATROČNÝ

Dňa 4. I. 1956 dožil sa uprostred usilovnej práce päťdesiatich rokov dr. Alexander Húščava, profesor Univerzity Komenského v Bratislave a člen Vedeckej rady Historického ústavu SAV. Prof. dr. Alexander Húščava, narodil sa v Lamači 4. I. 1906, maturoval na gymnáziu v Bratislave roku 1925 a študoval potom históriu na Komenského univerzite, kde bol roku 1929 promován na doktora filozofie. Roku 1931 bol vyslaný do Československého historického ústavu v Ríme, kde až do roku 1933 robil vo vatikánskych archívoch výskum prameňného materiálu k dejinám Slovenska. Po svojom návrate pracoval potom niekoľko rokov v Krajskom archíve v Bratislave. Dňa 16. IX. 1937 sa habilitoval na Univerzite Komenského pre odbor pomocných vied historických, 31. VII. 1939 bol menovaný mimoriadnym a 1. IX. 1940 riadnym profesorom tejto disciplíny.

Prof. dr. A. Húščava od doby svojho pôsobenia na bratislavskej univerzite vchoval celý rad mladých archívnych a historických pracovníkov, ktorí dnes svojou prácou aktívne prispievajú k rozvoju nášho archívnictva a historickej vedy. Bohatá je i jeho vedecká činnosť, v ktorej sa nezameriaval iba na otázky svojho odboru, ale venoval pozornosť aj širšej problematike slovenských stredovekých dejín. Už roku 1930 vyšla jeho prvá väčšia práca, venovaná otázkam slovenského osídlenia, *Kolonizácia Liptova do XIV. storočia*. Roku 1936 vydal rozsiahlu knižnú prácu, *Ján Literát a liptovské falzá, v ktorej* podrobne spracoval činnosť známeho falšovateľa listín, budiaceho už dávnejšie pozornosť staršej historiografie. Z príležitosti sedemstoročného jubilea povýšenia Trnavy na mesto pripravil roku 1939 na vydanie jej najstaršie privilegia (*Najstaršie výsady mesta Trnavy*). Roku 1943 pripravil na vydanie stredoveké listiny bohatého zemianskeho archívu rod. Okolíňných z Liptova (*Archív zemianskeho rodu Okolíňných z Liptova*). V rámci celkového spracovania dejín Bratislavy napísal roku 1948 dejiny svojej rodnej obce, ktorá tvorí dnes súčasť náš-

ho hlavného mesta (*Dejiny Lamača*). Pre pedagogické i všeobecnovzdelávacie účely vydal roku 1951 svoju prácu *Dejiny a vývoj nášho písma*. Prof. dr. A. Húščava napísal okrem toho celý rad štúdií a článkov, ktoré majú pre celkové spracovanie slovenských dejín veľký význam. V poslednej dobe pracuje prof. A. Húščava na zložitej problematike vývinu metrologie na Slovensku, ktorej vyriešenie má základný význam pre štúdium hospodárskych dejín nášho územia.

Slovenské historické pracovníci pozdravujú prof. A. Húščavu pri príležitosti jeho päťdesiatych narodenín a želajú mu ešte dlhé roky úspešnej práce na poli poznávania našej národnej minulosti.

P. Horváth

KONFERENCIA HISTORIKOV K PÄTDESIATEMU VÝROČIU PRVEJ RUSKEJ REVOLÚCIE

K päťdesiatemu výročiu významného medzníka v dejinách svetového revolučného hnutia — prvej ruskej revolúcie — konala sa v Prahe v dňoch 19.—21. októbra 1955 celoštátna konferencia historikov. Konferenciu usporiadal Československo-sovietsky inštitút ČSAV za spolupráce ČSI SAV. Cieľom konferencie bolo ukázať medzinárodný význam revolúcie v Rusku v rokoch 1905—1907, jej vplyv v Čechách a na Slovensku a takto vytvoriť širšie predpoklady pre prehĺbené štúdium našich národných dejín v období ohlasu prvej ruskej revolúcie.

Konferenciu otvoril prezident ČSAV akademik Z. Nejedlý. Privítal vzácného sovietskeho hosťa — akademičku A. N. Pankratovovú a vyzdvihol aktuálnosť hlbšieho štúdia ohlasu a vplyvu prvej ruskej revolúcie na náš politický a kultúrny život. Po jeho otváracom prejave poslali účastníci konferencie pozdravný list prezidentovi republiky A. Zápotockému.

Na konferencii odzneli 4 referáty a 23 diskusných príspevkov. Nie je úlohou tejto zprávy podať rozbor referátov a diskusných príspevkov. Uvedieme iba ich niektoré základné tézy s upozornením, že materiály z konferencie vyjdú tlačou v časopise Sovietska história (roč. 1955, č. 6).

Akademička A. M. Pankratovová rozobrala

vo svojom referáte zásadné otázky charakteru, hybných síl a významu revolúcie v Rusku v rokoch 1905—1907 ako prvej ľudovej revolúcie epochy imperializmu. Vychádzajúc z Leninových prác o prvej ruskej revolúcii zdôraznila, že revolúcia v Rusku v rokoch 1905—1907 svojim sociálnym obsahom bola revolúciou buržoáznodemokratickou (zvrhnutie cárizmu, likvidácia silných prežitkov feudalizmu a nastolenie demokratickej republiky) a prostriedkami boja — revolúciou proletárskou (špecifická forma boja proletariátu ako hegemóna revolúcie: štrajk, prerašajúci v ozbrojené povstanie). Zaoberala sa taktiež otázkou premiestnenia strediska medzinárodného revolučného hnutia proletariátu do Ruska a mnoho pozornosti venovala otázkam vzniku a pôsobeniu sovietskych ako orgánov štátnej moci. Výstižne zhodnotila úlohu bolševickej strany v revolúcii a jej vodu V. I. Lenina a význam prvej ruskej revolúcie pre ďalšie boje ruského a svetového proletariátu.

Medzinárodným ohlasom a významom revolúcie v Rusku v rokoch 1905—1907 sa zaoberal vo svojom referáte univ. prof. O. Říha. Zhodnotil predpoklady, intenzitu a význam tohto ohlasu ako prvého vážneho otrasu celého spoločenského systému. Presvedčivo zdôvodnil tézu, že ohlas a vplyv prvej ruskej revolúcie bol skutočne svetový, a to tak v zmysle teritoriálnom, ako aj rozsahom na všetky spoločenské zložky. Najintenzívnejšie pôsobil príklad ruskej revolúcie na svetový proletariát, ktorý v tomto období stupňuje svoje boje za národné a sociálne požiadavky.

Vedecký pracovník Historického ústavu ČSAV J. Křížek rozobral vo svojom referáte základné otázky skúmania ohlasu prvej ruskej revolúcie v Čechách: jeho ekonomické a politické predpoklady, intenzitu, rozsah, význam a periodizáciu. Takmer polovicu referátu venoval zhodnoteniu literatúry o ohlase prvej ruskej revolúcie v Čechách.

Otázkami ohlasu prvej ruskej revolúcie na Slovensku sa zaoberal vo svojom referáte univ. prof. M. Gosiorovský. Na základe nového materiálu a existujúcich prác úspešne riešil niektoré základné otázky slovenských národných dejín v období mimoriadne silného ohlasu prvej ruskej revolúcie. Svoju pozornosť sústredil predovšetkým na tieto otázky: dozrievanie podmienok zavŕšenia buržoáznodemokratickej revolúcie v Uhorsku, periodizácia ohlasov prvej ruskej revolúcie, otázka revolučnej situácie v Uhorsku v tomto období, pozície jednotlivých tried a skupín slovenského národa. V závere svojho referátu prof. M. Gosiorovský rozobral formovanie ľavej opozície v sociálnodemokratickej strane v tomto období.

Aj diskusia priniesla mnoho cenných poznatkov a podnetov pre hlbšie rozpracovanie otázok ohlasu prvej ruskej revolúcie u nás. Treba vyzdvihnúť predovšetkým jej tematickú šírku. Neobmedzila sa iba na rozbor ohlasu prvej ruskej revolúcie u nás, ale odznelo niekoľko príspevkov aj o ohlase v iných krajinách. Tak univ. prof. dr. J. Matčák sa v obsiahlom príspevku zaoberal ohlasom revolúcie v Poľsku, Rumunsku a v Uhorsku. Na neho nadväzoval zaujímavý príspevok J. Valentu o vplyve prvej ruskej revolúcie na poľskú študujúcu mládež (tzv. „školské štrajky“). Okrem toho na konferencii odzneli príspevky o ohlase v Číne (T. Pokora), v Bulharsku (R. Havránková), vo Francúzsku (A. Brett) a vo Východnej Haliči (V. Hostička).

Mnoho podnetov bolo v diskusných príspevkoch o ohlase prvej ruskej revolúcie v Čechách, na Morave a na Slovensku. P. Reiman v závažnom diskusnom príspevku výstižne formuloval niektoré zásadné otázky štúdia problematiky ohlasov revolúcie u nás: hodnotenie obdobia rokov 1905—1907 v našich dejinách, otázka revolučnej situácie v období ohlasov prvej ruskej revolúcie v Čechách, miesto a význam českého a slovenského rusofilstva tohto obdobia a iné. Z. Šolle okrem oprávnených kritických pripomienok k organizačnej stránke konferencie upozornil na otázky hodnotenia sociálnodemokratickej strany v tomto období. So živým záujmom si účastníci konferencie vypočuli spomienky účastníka „búrliwego roku“ — K. Kreibicha, ktorý hovoril okrem iného o národnostnej otázke a o pasívnej rezistencii železničiarov. Ohlasom prvej ruskej revolúcie na Morave sa zaoberali J. Kolečka (predpoklady ohlasu), A. Grobelný (vzrast odborovej organizovanosti moravského proletariátu a jeho aktivity v tomto období), Z. Konečný (vplyv revolúcie na vedecko osobnosti robotníckeho hnutia) a V. Peša (ohlas prvej ruskej revolúcie na moravskom vidieku). O ohlase a vplyve prvej ruskej revolúcie na roľníctvo v Čechách hovorila v obsiahlom diskusnom príspevku O. Kodedová. J. Beránek priniesol vo svojom príspevku nový materiál o vplyve prvej ruskej revolúcie na armádu. K referátu M. Gosiorovského odznelo 5 diskusných príspevkov. M. Pišch sa zaoberal vplyvom prvej ruskej revolúcie na bratislavský proletariát a pokúsil sa riešiť niektoré základné otázky stratégie a taktiky sociálnodemokratickej strany v tomto období. E. Kisslingová sa vo svojom príspevku zaoberala agrárnou otázkou v Uhorsku v tomto období. O vplyve prvej ruskej revolúcie na slovenskú literatúru (o vplyve na českú literatúru hovoril doc. Buriánek) priniesol nové poznatky M.

Pišút. O tom, ako reagoval na prvú ruskú revolúciu P. O. Hviezdoslav, hovoril J. Brezina. O postoji Slovenskej národnej strany a jej cárofilského tlačového orgánu (Národné noviny) k prvej ruskej revolúcii hovoril F. Gondor. Okrem spomínaných, na konferencii prednesených referátov a príspevkov vyjde v spomínanom časopise celý rad ďalších príspevkov (P. Hapák, K. Hermann, J. Vávra, M. Očadlík a iní), ktoré pre nedostatok času neboli prednesené na konferencii.

Celkove konferencia, ako to bolo zdôraznené v jej závere, splnila svoje poslanie a znamená krok vpred v rozpracovaní otázok ohlasu a vplyvu prvej ruskej revolúcie u nás.

- /g -

ZPRÁVA O ČINNOSTI POBOČKY ČESKO-SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V BUDAPEŠTI

Na základe československo-maďarskej kultúrnej dohody bola roku 1955 zriadená v Budapešti Pobočka Československej akadémie vied. Pobočka ČSAV v Budapešti mala v tomto roku charakter historického výskumného pracoviska a jej pracovnú náplň stanovilo po vzájomnej dohode riaditeľstvo Historického ústavu ČSAV a Historického ústavu SAV. Za základný a trvalý cieľ pobočky bol stanovený všestranný výskum a evidencia všetkého pramenného materiálu písomnej i hmotnej povahy, nachádzajúceho sa na území ľudovodemokratického Maďarska, ktorý má význam pre štúdium československých dejín v najširšom zmysle slova. Popri tejto hlavnej úlohe bola pobočke uložená starosť o sprostredkovanie a výmenu vedeckých poznatkov a skúseností medzi vedeckými ústavmi Maďarskej a Československej akadémie vied historického charakteru a o prehlbovanie spolupráce medzi československými a maďarskými historikmi.

V rámci tohto základného a trvalého plánu boli pobočke stanovené konkrétne dlhodobé i krátkodobé výskumné úlohy. Dlhodobou úlohou pobočky bol systematický výskum a súpis archívnych fondov pramenného materiálu vzťahujúceho sa na územie Československa. Najväčší dôraz pri tomto výskume sa mal klásť na výskum a súpis materiálu k dejinám robotníckeho hnutia, k dejinám triednych bojov a na materiál k hospodárskym a kultúrnym dejinám. Najdôležitejší materiál vzťahujúci sa k týmto otázkam mal sa podľa možnosti čo najskôr sфотографovať.

Stanovenie krátkodobých úloh pobočky vyplývalo z pracovných plánov kolektívov i jednotlivých pracovníkov v Historickom ústave ČSAV a SAV. Tieto krátkodobé výskumy a úlohy mali slúžiť predovšetkým

príprave vydania pramenných edícií, dôležitých kolektívnych i monografických prác v oboch ústavoch.

Pobočka ČSAV v Budapešti začala svoju činnosť v polovici apríla 1954. Na prvé polročné pracovné obdobie boli do nej na základe vzájomnej dohody medzi riaditeľstvami oboch ústavov vyslaní pracovníci Historického ústavu SAV Alžbeta Gácsová a Pavol Horváth. Po vybavení prác organizačno-administratívneho charakteru, ktoré súviseli so začatím práce pobočky, začali obaja pracovníci študovať v archíve Ústavu maďarského robotníckeho hnutia (Magyar Munkásmozgalmi Intézet), v ktorom sú zhromaždené bohaté fondy archívneho materiálu i k dejinám robotníckeho hnutia na Slovensku. Po jednomesačnom štúdiu a výskume v tomto archíve (do značnej miery ešte neusporiadanom), podarilo sa pracovníkom pobočky vyhotoviť súpis materiálu vzťahujúceho sa k dejinám slovenského robotníckeho hnutia a zaistiť jeho sфотографovanie. Tým, pravda, výskum pramenného materiálu k dejinám slovenského robotníckeho hnutia na území Maďarska nie je skončený a bude v ňom treba pokračovať aj v iných archívoch.

Vzhľadom na skutočnosť, že prevažná časť materiálu vzťahujúceho sa k dejinám nášho územia je zhromaždená na pôde Maďarského krajinárskeho archívu v Budapešti (Magyar Országos Levéltár) prevažnú časť svojej výskumnej práce robili pracovníci pobočky v tomto archíve. Pracovníci pobočky si stanovili plán urobiť v tomto archíve súpis pramenného materiálu týkajúceho sa územia oboch našich národov, ktorý má význam najmä pre štúdium starších období čs. dejín (zhruba do konca 18. stor.). A. Gácsová robila súpis stredovekého listinného materiálu (do roku 1526) čs. proveniencie, zhromaždeného v bohatej zbierke stredovekých listín, zvanej *Diplomata* (DI). P. Horváth robil súpis archívnych fondov od roku 1526 do konca 18. storočia, najmä v archíve uhorskej komory (Kamaraí levéltár), uhorskej kancelárie (Magyar kancelláriaí levéltár) a v archíve uhorskej miestodržiteľskej rady (Helytartótanácsi levéltár). Okrem toho prezrel a urobil súpis archívnych fondov niekoľkých patrimoniálnych archívov, pochádzajúcich z územia Slovenska (archív rodiny Szunyogh, archív rodiny Nádasdy, archív rodiny Matjhényi, archív rodiny Csáky a i.). Obom pracovníkom sa podarilo pri svojich výskumoch zachytiť bohatý pramenný materiál, ktorý po svojom spracovaní prehlbil doterajšie poznatky o hospodárskom, sociálnom i politickom vývine nášho územia.

Z archívov mimo Budapešti navštívili pracovníci pobočky Štátny archív v Miskolci,

kde pátrali po odvezenej časti archívu býv. Abovskej stolice z Košíc, ďalej študovali v archíve býv. stolice Zemplínskej v Novom Meste pod Šiatrom, v archíve kolégia v Debrecine a Šarišskom Potoku. Dlhšiu dobu študovali aj v arcibiskupskom archíve v Ostrihome, kde sa im podarilo získať bohatý materiál nielen k hospodárskym, ale aj kultúrnym dejinám Slovenska.

Popri tejto svojej výskumnej činnosti nezabúdali pracovníci pobočky ani na prehlbovanie spolupráce medzi československými a maďarskými historikmi. Pri svojich návštevách v Historickom ústave Maďarskej akadémie vied zaujímali sa o organizáciu a pracovné výsledky maďarskej historickej vedy a informovali maďarských historikov o stave a výsledkoch práce čs. historiografie. Okrem toho sa niekoľkokrát zúčastnili priamo na pracovných poradách a diskusiách poriadanych maďarskými historickými inštitúciami, kde mali možnosť priamo v praxi sa zoznámiť s prácou maďarských historikov.

Vnútroňná práca Pobočky ČSAV v Budapešti ako výskumného historického pracoviska nemohla sa v prvom pracovnom období rozvinúť v náležitéj miere, pretože nebola po vedecko-technickej stránke ešte dostatočne vybudovaná (chýbala napr. knižnica, fotograf. prístroje a pod.). No i napriek tomu podarilo sa jej pracovníkom už v prvom polroku získať z maďarských archívov nový bohatý pramenný materiál, ktorý prispieje k lepšiemu poznaniu našej národnej minulosti.

P. Horváth

PORADA O CHARAKTERE PROTIHABSBURSKÝCH STAVOVSKÝCH POVSTANÍ V UHORSKU V 17. A NA ZAČIATKU 18. STOROČIA

Dňa 26. októbra m. r. konala sa v Bratislave pracovná porada o charaktere protihabsburských stavovských povstaní, ktoré sa odohrávali v Uhorsku počas 17. a počiatkom 18. storočia. Poradu zvolalo I. oddelenie Historického ústavu SAV a zúčastnili sa jej okrem slovenských historikov i pracovníci Pobočky Maďarskej akadémie vied v Bratislave dr. O. Paulinyi a dr. G. Heckenast. Poradu otvoril a viedol vedúci I. odd. Historického ústavu SAV dr. J. Tibenský, ktorý vo svojom úvodnom prejave poukázal na užitočnosť spoločnej výmeny názorov o problematike stavovských povstaní, ktorú musia spoločne riešiť pracovníci oboch krajín. Dr. J. Tibenský ďalej uviedol, že pri hodnoteniach stavovských povstaní javia sa v prácach maďarských a slovenských historikov ešte určité diferencie a cieľom pracovnej porady má byť práve prediskutovanie sporných otázok a vytýčenie úloh, ktoré by

viedli k jednotnému marxistickému hodnoteniu týchto povstaní.

Podklad pre diskusiu o charaktere stavovských povstaní tvorili tézy referátov, ktoré vypracovali a na porade predniesli dr. G. Heckenast a dr. P. Horváth.

V diskusii, ktorá potom nasledovala, poukazovalo sa na skutočnosť, že pri hodnotení stavovských povstaní treba brať do úvahy mnohonárodnostný charakter uhorského štátu a postavenie nemaďarských národností v ňom, ktoré okrem útlaku viedenského dvora znášali predovšetkým útlak a vykorisťovanie zo strany maďarskej šľachty. V tejto súvislosti poukazovalo sa i na nesprávne označovanie stavovských povstaní ako „národnoslobodzovacích bojov“, „bojov za národnú nezávislosť“ a pod., v prácach maďarských historikov (dr. J. Tibenský). Ďalej sa v diskusii uvádzalo, že pri hodnotení stavovských povstaní nemožno zabúdať na existenciu tureckého nebezpečia a tureckú okupáciu značnej časti uhorského štátu, obývanú v prevažnej miere ľuďmi maďarskej národnosti. Pripomínalo sa, že pri hodnotení stavovských povstaní treba skúmať, ako sa ich vodcovia stavali k otázke tureckého nebezpečenstva (dr. P. Ratkoš). Zdôrazňovalo sa ďalej, že stavovské povstania je potrebné hodnotiť z hľadiska rozvoja slovenskej národnosti a v tejto súvislosti sa uvádzalo, že slovenská národnosť mala v 15. a v 16. storočí priaznivé podmienky pre svoj rozvoj najmä zásluhou neustálych stykov s českou národnosťou. V 17. storočí sa tieto priaznivé podmienky rozvoja značne zhoršili v nemalej miere i zásluhou stavovských povstaní, ktoré urýchlili hungarizačný proces dovtedy slovenskej šľachty a meštianstva (dr. Br. Varsík). V diskusii sa tiež poukazovalo na to, že pri skúmaní stavovských povstaní je potrebné urobiť ich triedny rozbor a oddeliť od nich protihabsburské zápasy ľudu, ktoré treba hodnotiť zvlášť omnoho vyššie (dr. J. Polišíenský). Zo strany maďarských historikov sa zdôrazňovalo, že vyhnanie Turkov z Uhorska bolo záležitosťou habsburskej monarchie, ktorá tento svoj úkol neplnila (dr. Heckenast). Poukazovalo sa ďalej na utlačateľský a vykorisťovateľský charakter tejto monarchie voči uhorskému štátu a jeho obyvateľstvu (dr. O. Paulinyi).

V závere diskusie poďakoval dr. J. Tibenský účastníkom porady za ich diskusné príspevky. Uviedol, že názory slovenských a maďarských historikov pri hodnotení stavovských povstaní sa do značnej miery zblížili. Niektoré sporné otázky zostávajú však ešte otvorené a bude im v budúcnosti potrebné venovať ďalšiu pozornosť.

-ph-